

GAÁL EDIT

**KEMÉNY GÁBOR: TANULJUNK MAGYARUL IS!
VÁLOGATOTT NYELVMŰVELŐ CIKKEK 2009–2019.¹**

Az ékesszólás kiskönyvtára 69. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 220 lap

Olyan sokat és olyan sokan írtak a könyv szerzőjéről, hogy lehetetlennek tartom és nem is akarom túlszárnyalni az eddigi tudósításokat. Hatalmas életművében nemcsak önálló kötetek, cikkek, de aktív közösségi munka is van bőven: nyelvművelő kézikönyvek, szótárak stb. Életrajzával és műveivel kapcsolatban minden információ rendelkezésre áll a recenzió végén feltüntetett szakirodalomban.

Kemény Gábor professzor úrnak sok könyve közül a Tinta Könyvkiadónál megjelent egyik válogatáskötetét szeretném bemutatni és népszerűsíteni, bár úgy tűnik, ebben is megelőztek néhányan. A szerző nem „egyszerűen” tudós volt, hanem részese a nyelvvel foglalkozó társaságoknak, előadásokat tartott az általános iskolák rendkívüli óráitól kezdve nyelvészkongresszusokig itthon és a határon túli magyar felkéréseken egyaránt, művei megjelentek az országos szaklapokban, de vidéki kisújságokban is.

A Tinta Könyvkiadó munkatársának, Daniss Gyözőnek adott interjújából értesülhettünk arról, hogy Kemény Gábor az egyetem (ELTE) elvégzése után rögtön elkezdett nyelvművelés-

sel foglalkozni, nyelvművelő hajlamú nyelvésznek vallja magát. Mély tisztelettel említi tanárait, példaképeit, például Grétsy Lászlót. Az 1979-ben indult *Édes Anyanyelvünk* című folyóiratnak szinte minden számában megjelent Kemény Gábornak valamilyen írása. Általában nyelvhasználatunk szembetűnő furcsaságait tette szóvá, tanított írással nemcsak nyelvművelést, hanem stilsztikát is, de találkozhatunk a folyóiratokban könyvismertetésekkel, elhunyt nyelvész kortársak búcsúztatóival is, és beszámol egy-egy nyelvészrendezvényről is. Két sorozat is észrevehető az *Édes Anyanyelvünk* lapjain: 1980–1982 között *Így írunk mi* címmel a tudomány nyelvét veszi górcső alá, majd 1993-ban *Nyelvi mozaik* címmel indít új rovatot, és 2004-ig minden lapszámban megjelentet egy-egy cikket. Ezekből az írásokból szerkesztette 2007-ben a Tinta Könyvkiadónál megjelent, azonos című, terjedelmes kötetet (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 65. szám, a Magyar Nyelvőrben Adamikné Jászó Anna ismertette: <http://nyelvor.c3.hu/period/1322/132210.pdf>).

Kissé szabadabban fogalmazva, de alapos, precíz, tényekre épülő módon

¹ Utolsó könyvének ismertetésével emlékezünk a két éve, 2020. március 7-én elhunyt Kemény Gáborra, a Magyar Nyelvőr korábbi szerkesztőbizottsági tagjára, az *Édes Anyanyelvünk* című folyóirat 30 éven át szerkesztőségi tagjára, kedves, szeretett munkatársunkra, akitől itt búcsúztunk: Balázs Géza: Kemény Gábor (1948–2021). Fájó szívvel, egy elmaradt jubileum kapcsán... Magyar Nyelvőr 2021: 129–133. Magyar Nyelvőr 145. 2021: 129–133. DOI: 10.38143/Nyr.2021.2.129

tájékoztat a szavak eredetéről, jelentéséről, sokféle forrást használ fel, és meg is nevezi őket. Sokoldalú érdeklődéséről árulkodik, hogy nemcsak nyelvveléssel foglalkozik, hanem leíró nyelvtani, sőt helyenként nyelvtörténeti és nyelvjárástani ismereteket is felhasznál. Érdekli az idegen szavak helyes kiejtése, a helyesírás, a szóalkotási módok stb. Emberközeli teszi mondanivalóját azzal is, hogy már a bevezetőben elárulja unokái nevét, sőt azt is, hogy angol nyelvterületen élnek, és csak remélni tudja, hogy majd egykor magyarul is szépen fognak beszélni, olvasni és írni.

A kiválasztott cikkekből kiderül az is, hogy szakmája mellett elsősorban a sport és a zene érdekli, de lépést tart a digitális eszközök használatával is, ugyanakkor latinos műveltséggel rendelkezik, sőt a kandidátusi fokozat megszerzése kapcsán az orosz nyelvet is alaposan megismerte. A hibás nyelvhasználat különféle érzelmeket vált ki belőle: dühös („miért röhögtejtük ki magunkat az erre járó külföldiek [...] előtt?”), megértő („ha egy kifejezés [...] hajaz valamire, ennyire felkapottá válik, kerülni szoktam a használatát”), elégedetlen („Még mindig mundial?”), javító szándékkal javasol („kellő ok nélkül ne szaporítsuk az ilyenek számát”), határozott (nemcsak angolul kellene tudni), ironikus („ismeretterjesztés helyett tudatlanság terjesztése”; „nyelvészek is használják”), ugyanakkor sohasem támadó hangon ábrázol jelenségeket és nyelvhasználókat, és nem áll távol tőle a humor („visszásságok”, azaz helytelenül használt *vissza-* igekötős kifejezések) sem. Természetesen nem feladatom megmagyarázni a kiemelt példákat, hiszem valamennyi szerepel Kemény Gábor könyvében, tehát most csak a népszerűsítő szándékomat igyekszem valóra váltani.

Kemény Gábor a nyelvvelőknek ahhoz a csoportjához sorolható, akiknek nem céljuk a nyelv életébe való erőszakos beavatkozás, az általa is hibásnak tartott kifejezések üldözése. Rábizza az időre azt is, amivel nem ért egyet, megvárja, hogy helyrebillenjen a „kizökkent” nyelvhasználat, a „csikorgó nyelvtan” vagy a „koccanó stílus”. Saját stílusára, nyelvhasználatára viszont gondosan ügyel, fogalmazásmódja közérthető, megnyerő, szabálykövető, mert mint vallja: „másoknak a nyelvhasználatát amúgy sem tudnám befolyásolni.”

Érdekes megfigyelni a kötetben, hogy a szerző mit tesz szavá, mi nem tetszik neki: az angломánia, az igénytelenség elsősorban a médiában zavarja, hiszen a szakmájukat az ott dolgozók „tanulták”, elvárható lenne tőlük, hogy utánanézzenek annak, amit nem tudnak kapásból. Hiányolja a nyelvi továbbképzést az újságírók és politikusok esetében, a latin nyelv ismeretét, a klasszikus műveltséget, de belátja, hogy mindez nem hozható vissza az átlagember esetében.

A kötetben található írásokban nevel, felkelti az érdeklődést, meghatározza a feladatokat, ötleteket ad, biztat, hogy más is vegye észre a hibákat. Leginkább a forrásokban található adatokat összegzi, átvállalja az olvasóitól a fáradságos kutatómunkát, és ez rendkívül hasznos, mert legtöbbször nem keresgélnek szótárakban, folyóiratokban, így viszont érdekes formában mégis eljut az információ a széles közönséghez.

Felvetődhet a kérdés, hogy Kemény Gábor miért gyűjtötte kötetbe 2009 és 2019 közötti írásait, ha már korábban megjelentek nyomtatásban? És miért éppen ezt a tíz évet választotta? A bevezető szerint lezárásnak szánta, nyilván

a legjobbknak tartott cikkeket választotta ki, ráadásul olyan témakörök szerint, amelyek leginkább problémát jelentenek a nyelvhelyesség szempontjából. Ezt jelzik rögtön a kötet elején található tartalomjegyzék vastagon kiemelt fejezetcímei: *Hogyan (ne) mondjuk?*; *Új szavakat tanulok*; *Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan*; *Szép magyar versek*. Az eligazodást nagyban segíti a könyv végén található mutató. Azt is elárulja, hogy bár sok nyelvművelő írása született a mostani kötet előtt is, de már 2019-ben abba akarta hagyni ezt a témát: „Az ember időnként úgy érzi, hogy lezárt egy fejezetet az életében, aztán mégis visszatér és folytatja” – írja. A bevezető címe meghökkentő: *Mégsem lett VÉGE*. Utolsó mondata pedig: „Bízom benne, hogy a Sors ad még lehetőséget a folytatásra. Ezért most nem írom ide, hogy *VÉGE*.” A keretes szerkesztés és a filmek befejezésére emlékeztető nagybetűs *VÉGE* ráirányítja a figyelmet a szerző szándékára: folytatni szeretné a nyelvművelő munkát, ameddig a sors engedi.

A címadás módszere is gondolatébresztő: Megnevezi a témát (*Bölcselkedés a bölcselétről*), a célkeresztbe került szavakat kiemeli dőlt betűvel, vagy ha túlságosan „eredetiek”, vagy nem ért egyet a használatukkal, akkor idézőjelbe teszi őket (*Több száz küllügér?*; „*Gallyra megy*” a kapcsolat). Némi éllel céloz arra is, hogy a sok ismétlődő gyözködés ellenére sem változott a kifogásolható helyzet (*Még egyszerű!*)

A *Hogyan (ne) mondjuk?* címen összegyűjtött cikkek elsősorban idegen nyelvekből átvett szavak, tulajdonnevek kiejtését vagy helyesírását teszik szóvá. A bírált jelenségek okaként a szerző megemlíti, hogy átalakult az oktató-

sunk, ma már nem (vagy alig valahol) tanítanak latint, oroszot sem, sőt a médiában szereplők számára sincs már nyelvi továbbképzés („lassacskán elszivárog minden tudás”). A művelt embertől azonban elvárja, hogy hiányzó ismereteit szótárakból, de legalább az internetről pótolja. Sajnos tartalmi (nem nyelvi) hibák is bőven vannak a médiában (nem mindegy, hogy *Aeneis* vagy *Aeneas*), ha kiderül, hogy a fiatal újságíró nem olvasta a nagy klasszikusokat, vagy nem ismeri a magyar toldalékolás szabályait (**festette*). Összegzésképpen megállapítja, hogy „a helyesírás nem fokmérője az intelligenciának”, de azért igényes írók nem mondanak le róla. Mindenre van megoldás, bár sajnos semmi sem pótolja az értékes tudást: ha valaki nem tudja mondani (pl. latinul vagy franciául), akkor inkább ne mondja!”

Különösen tetszett a kötet *Új szavakat tanulok* című egysége. Megpróbáltam megfejteni a szerző módszerét, és összehasonlítottam azzal a helyzettel, amikor az ember új olvasnivalót választ a könyvtárban vagy a könyvesboltban. Milyen alapon teszi ezt? Borító, szerző neve, korábbi tapasztalatai stb. Ha már elolvastuk a könyvet, akkor véleményt mondhatunk kizárólag a szöveg alapján is, de engem az is érdekel, aki írta. Hasonló gondolatokat véltem felfedezni Kemény Gábornál is, amikor a számára új szóval való találkozását leírta: első benyomások (tetszik vagy nemetszik), aztán meg akarja ismerni a szó eredetét, a használatát, szótáraz, példákat keres, majd miután minden lehetséges dolgot kiderített róla a forrásokból, levonja a következtetést: elfogadja vagy elutasítja, amit felfedezett. Ha vállalhatónak tartja a „leletet”, tanít, magyaráz... és re-

ménykedik az „időben”: „szótáréretté” válik, érdemes megtanulni, vagy majd csak elfelejtődik.

Milyen „új szavakról” esik szó a fejezetben? Rendet tesz az összetéveszthető szavak között (*öregít-öregbit, adoptál-adaptál, hipokrata-hipokrita* stb.), nyomonzza a digitális világból származó szókészlet eredetét (*blog, vlog, vlogger, sitcom*), régi szavak bukkannak fel cikkeiben újként a mai nyelvhasználatból (*debüt, vizitál, priorál*), jelentésváltozáson esnek át szavak elsősorban az általa kedvelt területről vett példákban (*fakk, újdonsz, külügyér*) stb. „Ítélezéséből” nem hiányzik a humor sem. Végül még egy humoros (vagy annak szánt) példa. Meggyült a baja a napjainkban megváltozott igekötőkkel is (*kielőz, besül, belenget, visszaépít, visszatantít*), amelyeknek nagy része nem található meg a szótárakban.

Az egyes cikkek terjedelme nagyon különbözik aszerint, hogy mennyire szúr szemet a nyelvi hiba, mennyire bocsánatos az elkövetett bűn, vagy éppen mennyi forrásanyag áll rendelkezésre a probléma megoldásához. Az alanyi (általános) és a tárgyas ragozással két hosszabb írás is foglalkozik érthető módon, hiszen a magyar nyelv egyik jellemző eszközéről van szó, az „új szavak” közül háromoldalmi magyarázat jut a „hajaz valamire” kifejezésnek, de egy napilapban megjelent kishírben szereplő hibára Kemény Gábor is csak néhány sorral reflektál (*Állat- és nyelvkinzás*).

A következő fejezet a *Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan*. A címben szereplő szavak sorrendje elárulja a szerzőről, hogy a stílus közelebb áll szívéhez, mint a grammatika, de lelkiismeretesen szóvá teszi a szórendi és toldalékolási hibákat éppúgy, mint az egyeztetést vagy a kötő-

szók használatát (*amely, ami*) és a helytelen névelőhasználatot, az elváló és nem elváló igekötőket, a birtokos jelző és a részeshatározó ragjának (*-nak/-nek*) zavarba ejtő többszörözését vagy elhagyását és az ebből adódó félreértéseket. Többféle indokból keveredhetnek a beszédünkben a *tőle* és a *nála*, a *miatt* és a *végett*, Kemény Gábor tudományos alapon igyekszik helyretenni őket. Már ebben a fejezetben előtűnik a stílus eszközök jelentősége, valamint a műfordításokból keletkező „*lejtérjakab*” jelenség, megítélésüket a „tisztelt szerzőre és a nyájas olvasóra” bízva. Néhány szembeötlő keveredés: *Nem lehet egy napon (vagy lapon?) említeni vele; Lerántja róla a vizes lepedőt helyett, kirántja alóla a vizes lepedőt; Hajszál híján vagy hajszálon múlt stb.* Vannak esetek, amikor az átlag nyelvhasználó túlzott buzgalomban téved el a szabályok útvesztőjében, és erről is beszámol Kemény Gábor (Nyelvészkedik a polgármester). És végezetül a kiirthatatlanul visszatérő hibák humoros formában: Még egyszer!; Örökzöldségek a pálya széléről.

Az ad acta képzavarok után mi is következhetne, mint ennek éppen az ellentéte: *Szép magyar versek*. Ha a címből indulunk ki, akkor a műelemzés jut eszünkbe, de elolvasva a kötet utolsó írsait, rájöhettünk, hogy itt többről van szó, mint „tetszénnyilvánításról”. Szóba kerül a műfordítás problematikája, a metaforák és metonímiák közötti határterület, a szinekdoché szerepe. A konkrét műelemzések sem nélkülözik a tanító szándékot: képvers, statisztikai módszerek a stíluselemzésben, versritmus stb. Mai magyar költők verseinek elemzésével lép meg bennünket a szerző (Tandori Dezső, Utassy József, Kiss Benedek, Szakács Eszter).

Elgondolkodtatott, hogyan kerültek verselemzések egy nyelvemvelő cikkeket tartalmazó gyűjteményes kötetbe. Ennek több okát véltem felfedezni: előfordul, hogy egy versben szereplő kifejezés az idők folyamán válik „nyelvisztiztikai hibává” (Horatius-fordítás), a kétértelműség a hétköznapi szóhasználattól eltérően gazdagítja a nyelvünket (Áprily Lajos vagy Nagy Zoltán versében) stb. Stiliztikával foglalkozó tudósként sok érdekes megállapítást közöl a szerző a versekkel kapcsolatban. Az volt az érzésem, hogy nem verselemzéseket írt, hanem a mások által már elmondottakhoz hozzáfűzi saját nézeteit, gondolatait. És ha már nem találunk nyelvileg javítandót egy versben vagy a róla szóló

írásban, akkor egyszerűen fogadjuk el, hogy szép, tetszik, tanítani akar a szerző... és ennyi. Az eligazodást pedig segíti a Mutató. A kötet utolsó lapja felsorolja a szerző Tinta Könyvkiadónál megjelent korábbi műveit. És még mennyi írása jelent meg máshol!?! „A szerző ezt a könyvét azoknak ajánlja, akiket érdekelnek a mai magyar nyelvhasználat és stílus kérdései, és szeretnék szóban és írásban választékosan, helyesen kifejezni magukat” (hátsó borító).

Gaál Edit

magyar nyelv és irodalom szakos tanár,
tankönyvszerző
<https://orcid.org/0000-0001-7288-6216>